

Sojdesbränning.

"Husbehovsbränning" med månghundraårig vacker tradition som så småningom försvinner från "de gutars land".



Tjärveden uppstaplad på sojdebotten.

Redan i gamla tider förstod gotlänningen att taga vara på allehanda produkter för att de skulle ge bästa ekonomiska utbyte. Detta framtvingades helt automatiskt för kanske mer än nu till följd av allmogens många gånger mycket sparsamma tillgångar och utkomst-möjligheter. Vi ha en hel del minnen som i en eller annan form vittna just om detta, men dessa kvarlevor från en tid, vilken i jäkt och strävsamhet kanske rentav låg före vår, hålla allt mer på att förblekna och försvinna. Så är det t. ex. med sojdet, denna gammalgotiska stjärfabrik, som än i dag finnes att få se lite varstans i de gotländska hagarna. De flesta äro nu övervuxna med träd och tät buskage, men de finnas dock och de ha varit i bruk.

Vi ha här på Gotland just nu, för att travestera en känd mans ord, gott om sojdesbrännare. Industrialismen har även här lämnat spår efter sig i det att moderna tjärfabriker övertagit denna tillverkning, som avser att ur skogarnas tjärvedstubbbar frambringa en ljus eller mörkbrun starkt terpentinluktande tjära, vilken, tack vare sin terpentinhalt, är ett gammalt beprövat och alldeles utmärkt träbestyrknings- och konserveringsmateriel.

Allt tjäran sedan gamla tider använts till en hel del övriga ändamål är allom bekant. Vi sena tiders gutar minnas säkert hur vi hört talas om den tid, då "stjärhytt" hängde bak på de gamla vagnarna, och hur dessa, när de skulle uppför en backe, likväl jämrade sig: "ja strå-å-var inte, ja strå-å-var inte". Men där det gick backen utför var det en annan ton: "ja strävvd, — ja strävvd, ja strävvd". Alla ha vi väl också hört uttrycket att "tjär u talg jär bra skozörä".

Ett och annat gammalt sojdet är ännu i vår moderna tid i bruk alltemellanit, och de män som bruka dem äro att hörsäka, icke blott för att de ej sky modan och arbetet, utan även därför att de hålla den gamla gotländska sojdesbränningen vid liv. Vi besökte för någon tid sedan ett sojdet på sydvästra Gotland, där man som bäst var i färd med att bränna. Själva platsen där sojdet var beläget, "sojdesplatsen", var, och det är den i de flesta fall, en väl skyddad glänta i skogen. Runtom står höga skyddande träd; på en del ställen äro dessa långt ifrån vackra, men skogsvårdsstyrelsen har gått in för att dylika träd vid förekommande stämplingar i sojdeslagarna skola lämnas kvar enär de, även om sojdet är ur bruk, i all sin knotthet anses höra ihop med sojdet. En tankegång som väl ej heller den enskilde skogsägaren borde ställa sig avvisande emot. Några gamla krokiga och knotiga träd runt omkring sojdet gör att man, när man är på "sojdesplatsen", trots att sojdet ej använts på länge dock märker att det ej är en helt vanlig skogsglänta, man känner samhörigheten med det gamla på ett särskilt sätt.

Själva sojdesbränningen föregås av en hel del arbeten, råmateriet skall skaffas. På hösten och förvintern brytas tjärvedstubbarna eller "faltvidstumb-larna", som de kallas på gotländska. Så hela de låra köras de till sojdet, där de klyvas i stora bitar vilka sedan travas upp för att torka. Fram emot vårkanten klyvas dessa mindre; detta arbete kallas för att "smetas". Så staplas dessa små tjärvedsbitar ånyo i travar i vilka de sedan få ligga och torka ungefär till midsommartid, då de, om smetningen skett tillräckligt tidigt, äro färdiga att användas.

Så ska då sojdet sättas in. Detta sker olika allt efter själva sojdes konstruktion; man har nämligen "uppsojde" och "stucksojde". Det som vi besökte var ett s. k. tippsojdet, varför vi här ska hålla oss till denna konstruktion. Någon ålder på sojdet kunde nuvarande ägaren ej upplysa om, och det hade hans företrädare ej heller kunnat, varför man förstär att det är åttioåriga decennier

för att inte säga sekler sedan det blev till.

Tippsojdet framträder närmast som en cirkelrund yta, vilken med en jämn lutning är djupast i mitten. Ytan, som t. o. kallas för ärten, består av släta stenflis. I mitten på denna ärte är det en sten i vilken huggits ett hål på ungefär 4 cm. i diameter. Detta hål är förbindelsen mellan ärten, den del av sojdet som synes mest och där veden "sättes in", och "haggvannen", en lång trumma nere i den s. k. "sojdeskällan". Genom detta förbindelsehål rinner tjäran under bränningen ner i haggvannen. Nere i källaröppningen, där haggvannen mynnar ut, har den upptill en lucka i vilken man med "smätsticka" kan se om det blivit så mycket tjära att det är lönt för "sojdesgubben" att öppna på "stjartappen". Här kommer således tjäran fram, och genom detta "staphul" tappas den i spänn för att omedelbart hållas på fal.

När insättningen av sojdet börjar placeras först en rund grästen över hålet ner till haggvannen. Denna sten vilar på tre små stenar av ungefär 2 cm. tjocklek, detta därför att tjäran skall ha fritt löp ner i förbindelsehålet. Av veden ställer man först några bitar i mitten runt grästen, på denna har man satt upp en lång stake, "reilaidus" och denna har man sedan att se efter vid insättningen för att veta var mitten av ärten är.



Tunnor för transport av tjära.

De första vedbitarna ställas som sagt men all den övriga veden lägges och den lägges varvvis med en viss stegring tills det blir stack eller tipp, vilket man vill. När veden blivit insatt tacker man den med halm eller granris samt — och detta är icke minst viktigt — såg-dus. Sojdet eller sojdesmilan, som vi väl nu närmast får kalla den, är nu färdig. Den sista akten i dess färdigblivelse kallas bland sojdesbrännare för att "skä bräud" — vackert namn som även tycks tyda på en viss kärlek.

Sojdet skall brännas, den sista skovelns såg-dus har kastats på den höga tjärvedshögen, och nu går karlarna omkring på backen och samlar ihop tjärvedsrispor som ligga kvar efter smetningen. Detta kallas för att "samla ågel". När de fått tillräckligt av detta elffångda material lägga de det ner till runt om den färdiga sojdeshögen. Så tändes suglen runt omkring, sojdet brinner — elden drar sig uppåt undan, medan tjäran så småningom pressas neråt. Då och då ser man en eldstunga grigt sticka ut genom såg-dusen, men karlarna äro påpassliga och kasta på fuktig såg-dus. Hur det skulle gå om de somnade på sin post kan lätt tänkas. Om elden bryter sig igenom såg-dusen får milan luft, och ju mer luft den får, ju hastigare brinner den. Det skulle ej fordras lång stund innan allsammans vore ett flammande bål och eldaran för den när-

liggande skogen överhängande. Det märks på långt håll att ett sojdet brinner; man ser röken och känner den starka lukten, vilken när man kommer nära riktigt svider i ögonen.

Sojdet brinner — men det kommer ingen tjära med detsamma; först ett halvt dygn efter det man tändt eld kan man söka med att få den första tjäran. Luckan på haggvannen öppnas därför innan allt emellanåt, och med smätstickan undersöker sojdesgubben om det kommit "någ veta". Han får vara försiktig när luckan öppnas så att det ej kommer luft upp i milan. Gör det detta tar elden som förut antytts för stark fart och smilan kommer att slä, d. v. s. den tar eld och allt arbete är förgäves.

När sojdet brunnit ett dygn skall det kolas. Detta går så till, att man först medelst dus gör sojdet "spakt"; herefter krattas täckningen ruakt undan och den yttersta förkolnade och urbrända veden avlägnas, varefter man lika kvickt täcker sojdesmilan med dus igen. De sålunda utkrattade kolen glöda ännu, och det är ett oupphörligt göra att gå och röra i den vidlyftiga kolringen runt sojdet samtidigt som man har ett vattenspann och en enetrysa till hands för att släcka med. Kolades det inte brunno kolen upp, och det tycker man ju är onödigt även om det nu för tiden ej är så stor efterfrågan på prima "sojdeskul" som det varit förut, då bl. a. skräddarna använde en hel del för sina pressjärn.

Hur länge ett sojdet brinner beror givetvis på hur mycket ved som är ifäst, och hur mycket tjära det blir är också helt beroende på vedens kvalitet. När sojdet är slutbränt "brautar man äut", d. v. s. släckningen göres fullständig. Då har man också i vanliga fall efter omkring tre dygns bränning fått en del fat fyllda med präktig "gotländsk tjära" i utbyte mot de "faltvidstumb-lar" som stodo i skogen till ingen nytta.

På varje tjärfat lägger man märke till att det är två tapphål, ett mindre under det egentliga. Genom detta mindre hål avtappas efter ett par dagar det s. k. tjärvattnet. Detta sjunker nämligen alltid på botten av faten. Denna sista procedur innan tjäran, som dessförinnan endast kallas för "veita", släppes ut i marknaden kallas för att "skäur tjära".

Allt vara vid ett sojdet en högsommarnatt är något av en upplevelse. Skogens halvdunkla skymning sänker sig emellan trädstammarna under några få timmar. Fågelkvittret tystnar tvärt, endast "russgauken" och "spinnhyns" tyckas vara vakna. Men sojdet är vaket, eldflugorna slicka grigt längs såg-dusen, men karlarna äro också vakna, och elden förblir i deras tjänst. Ett stycke ifrån ger det hela intryck av mystik, och man känner sig ljusad. Det är därför att hoppas att den lofvärda och lovgivna husbehovsbränning som sojdesbränningen utgör ej måtte helt försvinna från vår moderniserade fäderne.

Thu...

Fruktansvärt oväder härjar ön Fyn.

20 gårdar nedbrunna efter blixtslag.

ODENSE, 21 juli (TT). Fyn har på fredagen hemsökt av ett häftigt oväder, som anses vara det kraftigaste under den nuvarande generationen. Särskilt på det i dag öppnade lanbruksmötet anställdes stor förödelse genom översvämningar, men även i staden i övrigt åstadkom skyfallet stora skador. Fulkas räddningskår måste ingripa på ett femtiotal ställen för att begränsa vattenkadornas omfång. På en gala i staden stod på middagen vattnet en fot högt på en sträcka av 300 meter, vilket medförde att ett flertal källare skadades av inströmmande vatten.

Minst ett tjugotal gårdar på Fyn ha brunnit ned på grund av blixtnedslag, och en del djur ha omkommit i lågorna. Övädret har dock, enligt vad som berättas är känt, icke krävt några dödsoffer. Som ett exempel på den kraftiga nedbörden kan nämnas, att på en plats icke mindre än 46 mm. regn föll på en halv timme.